

Klimaatbestendige kastelen, historische buitenplaatsen en landgoederen (KBL)

Actie nodig om groen erfgoed van stand te redden

Na drie warme en droge zomers op rij worden de gevolgen van klimaatverandering steeds zichtbaarder. Met name weersextremen veroorzaken veel schade aan de natuur, de landbouw en de gebouwde omgeving – en ook erfgoed heeft eronder te lijden. Het project 'Klimaatbestendige KBL' brengt de impact ervan op het groene erfgoed van kastelen, buitenplaatsen en landgoederen in kaart en komt met oplossingen op maat.

Kastelen, historische buitenplaatsen en landgoederen zijn een belangrijk onderdeel van het groene erfgoed, en drukken in grote delen van Nederland een groot stempel op de identiteit van het landschap en de leefomgeving. Ze hebben niet alleen een belangrijke functie, bij de actuele ruimtelijke opgaven van ons land kunnen ze inspireren en richting geven aan ruimtelijke ontwikkelingen – onder voorwaarde dat dit erfgoed zelf behouden blijft.

Door de gevolgen van klimaatverandering wordt dit groene erfgoed regelrecht in zijn voortbestaan bedreigd. Op veel landgoederen en buitenplaatsen zijn de afgelopen droge zomers sloten, sprenge, vijvers en beken drooggevallen, en is er schade aan tuinen en bossen. Dat zijn slechts voorbeelden van zichtbare gevolgen. Aantasting van fundamenteën of het verzwakken van monumentale bomen springen minder in het oog, maar zijn niet minder ernstig. Zo is een eeuwenoude, solitaire boom een onmiskenbaar element van het cultuurlandschap en van groot belang voor de belevingswaarde van een plek.

Kennisprogramma

Om te voorkomen dat kastelen, historische buitenplaatsen en landgoederen hun karakteristiek en historische waarde verliezen door de effecten van klimaatverandering, is er actie nodig. Daarvoor moet echter eerst in kaart worden gebracht wat de te verwachten problemen zijn, en wat de mogelijke oplossingen.

De stichting Kastelen, Buitenplaatsen en Landgoederen (SKBL) nam daarom het initiatief om samen met de programmapartners de provincies Utrecht, Gelderland en Zuid-Holland, de gemeente Zeist,

Integrale oplossingen zijn wenselijk, waarbij agrarisch landgebruik, natuur- en waterbeheer betrokken moeten worden

Utrechts Particulier Grondbezit en Utrechts Landschap, een 'Kenniprogramma Klimaatbestendige KBL' in het leven te roepen.

Uit eerder onderzoek van sKBL blijkt dat eigenaren en beheerders behoefte hebben aan kennis over het klimaatbestendig maken van hun erfgoed. Er zijn al initiatieven op buitenplaatsen en landgoederen rond klimaatbestendigheid, maar veel is nog onbekend: welke problemen doen zich voor, hoe worden ze aangepakt, werken de oplossingen, en hoe specifiek of breed toepasbaar zijn ze? De huidige kennis en ervaring zijn incompleet en gefragmenteerd. Het kennisprogramma zal bijdragen aan het inzichtelijk en overzichtelijk maken van de verschillende mogelijkheden voor bescherming van dit erfgoed. Het kennisprogramma omvat drie onderdelen: een klimaatstresstest, de groen-blauwe monitor en proeftuinen.

Klimaatstresstest voor groen erfgoed

Tijdens de inventarisatiefase van het project wordt in kaart gebracht welke problemen te verwachten zijn en waar. Dit is een kwalitatieve inventarisatie van ervaringen en al gesignaleerde problemen bij een beperkt aantal objecten. Voor een kwantitatieve inventarisatie wordt een klimaatstresstest ontwikkeld, waarmee per situatie extreme droogte en neerslag gesimuleerd kunnen worden. Zo moet duidelijk worden op welke plekken problemen te verwachten zijn: waar hoopt water zich bij extreme buien op, waar daalt de grondwaterstand bij droogte het meest?

De systematiek van de klimaatstresstest is ontwikkeld in het kader van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie. Daar worden gedetailleerde, veelal open data verzameld over onder meer de bodemsamenstelling, hoogteverschillen, grondwaterstanden, aanwezige natuur, waterlopen en bebouwing in een bepaald gebied. Vervolgens wordt berekend

De kop van de opgedroogde spreng in het Zeisterbos. | Foto Tirzah Schnater

De vijver in het park bij buitenplaats Hoog Beek en Royen in Zeist. | Foto Tirzah Schnater

op basis van diverse KNMI-scenario's voor ons toekomstige klimaat hoeveel regen er bij een extreme hoosbui op een gebied kan vallen en hoeveel een gebied opwarmt en verdroogt op extreem warme dagen. De vraag is in hoeverre deze stresstest ook toegepast kan worden op kastelen, buitenplaatsen en landgoederen. Binnen het kennisprogramma zal daarom een op dit erfgoed aangepaste methodiek ontwikkeld worden.

Groen-blauwe erfgoedmonitor

Met een 'groen-blauwe erfgoedmonitor' worden de gevolgen van klimaatveranderingen op dit erfgoed gemonitord. Ook bij de ontwikkeling van deze monitor wordt aangesloten bij een al bestaande systematiek, namelijk de 'rode' erfgoedmonitor voor gebouwde monumenten. Naast het inventariseren van gegevens uit diverse externe bronnen zal gegevensbedrijf Fenicks in deze pilot van dertig locaties de gegevens van vijfhonderd meetpunten verzamelen. Ook wordt de staat van de aanwezige groene en blauwe elementen in beeld gebracht met een foto van elk meetpunt. Een expert in historisch groen waardeert de staat van de elementen op basis van de foto's en gegevens. Na een nulmeting volgen een jaar later opnieuw een veldopname en waardering, zodat de eventuele verandering van de situatie in kaart wordt gebracht. De gegevens die verzameld worden voor de groen-blauwe monitor kunnen mogelijk als input dienen voor de stresstest, zodat die met een hogere resolutie uitgevoerd kan worden.

Door de situatie jaarlijks of tweejaarlijks te monitoren, wordt de aantasting van het groen-blauwe erfgoed tijdig gesignaleerd. Maar de monitor kan ook gebruikt worden om te bepalen welke ingrepen nodig zijn, en op welke plek. Een dergelijke gerichte aanpak is meestal zinvoller en minder kostbaar dan generieke maatregelen.

Als er is besloten tot bepaalde ingrepen, kan de monitor gebruikt worden om te toetsen of de maatregelen het gewenste effect hebben. Als bijvoorbeeld de beplanting of een waterpartij na de maatregelen dezelfde problemen bij droogte heeft als voorheen, zijn aanvullende maatregelen nodig.

Proeftuinen

Een derde onderdeel van het kennisprogramma is het ophalen en verzamelen van kennis en ervaring met plannen voor klimaatadaptatie in een aantal provinciale proeftuinen: Zeisterbos, Utrechtse Heuvelrug, landgoederenzone Baakse Beek (gemeente Bronckhorst) en H₂O Landgoederen (IJsselregio). Het doel is om in deze proeftuinen ervaring op te

doen, niet alleen met de werking en toepasbaarheid van de stresstest en monitor, maar ook met ingrepen. Uiteindelijk moet de te ontwikkelen systematiek leiden tot een set effectieve maatregelen en inzicht in welke situaties die toepasbaar zijn.

Voorbeelden van ingrepen zijn de aanpassing van het lokale watersysteem – zoals het (deels) dempen of juist uitgraven van watergangen – de aanleg of het verdiepen van poelen of vijvers, het aanleggen van infiltratievelden, het vervangen van boomsoorten of bostypen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van cultuurhistorische kennis. Vaak zijn historische waterlopen, molens en stuwen immers verdwenen uit het landschap vanwege mechanisatie en productieverhoging. Deze landschapselementen en -structuren droegen doorgaans bij aan de beschikbaarheid van water in tijden van droogte. Door ze te herstellen kan mogelijk gebruikgemaakt worden van de kennis die er bestond over een gebied en gelijk de landschappelijke- en historische waarden verhoogd worden.

Samenwerken met gebiedspartners

Uiteindelijk is het doel dat de opgedane kennis en ervaring overgedragen wordt aan de belanghebbenden. Dat zijn natuurlijk in eerste instantie de eigenaren en beheerders van kastelen, historische buitenplaatsen en landgoederen. Zo mogelijk zal een 'routekaart' worden gemaakt waarmee stappen naar een klimaatbestendig en waterrobuust erfgoed gezet kunnen worden. De problemen op kastelen, buitenplaatsen en landgoederen staan meestal niet op zichzelf, en ze blijven doorgaans ook niet beperkt tot dit erfgoed. Vaak zijn ze dan ook niet op te lossen met alleen maatregelen ter plekke maar zijn integrale oplossingen nodig, waar agrarisch landgebruik, natuur- en waterbeheer in de omgeving bij betrokken moeten worden. Het project zal zich daarom met name richten op direct en indirect betrokken partijen – de gebiedspartners – zoals terreinbeheerders, waterschappen en gemeenten. Dit Erfgoed Deal-project helpt niet alleen ons monumentale groene erfgoed klimaatbestendig te maken, maar ook dat dit erfgoed inspireert en richting geeft aan actuele maatschappelijke opgaven zoals klimaatadaptatie. Bovendien krijgt dit groene erfgoed door de voorbeeldprojecten eindelijk een plek aan de bestuurlijke tafel waar regionaal en lokaal klimaatbeleid wordt besproken.

Arno Borsboom was tot 1 mei projectcoördinator van het Kennisprogramma Klimaatbestendige KBL. Jennemie Stoelhorst is directeur van de stichting Kastelen, historische Buitenplaatsen en Landgoederen (sKBL).